

## Tanulmányúton Angliában

UTAK  
ESZMÉK  
VITÁK

Tanulmányúton a könyvtárak, a szaktudósokkal folytatott megbeszélések csupán munkám szükséges kellékeit, feltételeit jelentették, mert az igazi kérdés számomra az volt, milyen lett az angol s általában a nyugati történetkutatás belső tartalma az engemet foglalkoztató egyetemes ókortörténet területén. Más szóval, milyen irányt vett, milyen területekkel foglalkozott, milyen problémákat vetett fel ez a kutatás az utóbbi három és fél évtized alatt, vagyis azóta, amióta a hazai történetírás a történelmi materializmus útjain halad. A história mindenkori jellegzetessége, hogy a problémák a tanulmányozott kor szerint változnak, ennek megfelelően eltérnek az alkalmazott módszerek

is, mégis kétségtelen, hogy az egyetemes ókortörténet, a maga sajátos kérdései mellett is, rész az egészéből, s mint ilyen — bizonyos mértékben — az egészet is tükrözi.

## A kutatás széles területe. Történelem és régészet

Először a kiadott történelmi tanulmányok, könyvek nagy mennyisége, bősége lepott meg. Szinte megszámlálhatatlan cikk, tanulmány, monográfia dolgozza fel az ókori világ különböző részeinek gazdaság-, társadalom-, politika-, demográfia-, művelődés- és művészettörténetét. Korábban ismeretlen területek, mint például Délkelet-Ázsia, Afrika, Közép- és Dél-Amerika, szerves részeivé váltak az ókortudatnak. Új forráskiadások, szótárak, lexikonok, régészeti és történelmi atlaszok, pénzéremtörténeti feldolgozások, tankönyvek jelentek meg, és a tudományos művek mellett számos olvasmányos, népszerűsítő munka kelti fel a szélesebb közönség érdeklődését az ókori civilizáció iránt. Az egyetemi kiadók mellett néhány nagyobb vállalat is szívesen közreműködik az ilyen természetű művek megjelentetésében. Főlegesen tartjuk a sok cím és név felsorolását, mégis megemlíthetjük az amerikai—angol Hudson és Thames ma már kisebb könyvtárat kitevő régészeti és ókortörténelmi kiadványait. A klasszikus antik civilizáció csaknem minden területét feldolgozó monográfiák, a kínai, indiai, amerikai kultúrák nagy szereplője található meg a külsőleg és szerkesztésileg hasonló kötetek lapjain. A hazai történelem korai szakaszait D. Berciu professzor munkája mutatja be.

A két világháború között adták ki a 12 kötetes *Cambridge Ancient History* (Cambridge-i Ókortörténet), amely a kor legjobb európai és amerikai ókortörténetészeinek közreműködésével készült. Am azóta eltelt csaknem fél század és a közben felhalmozódott régészeti anyag különösen az első két kötetet tette elavulttá. Ezért szükségessé vált a kezdeti korszakok teljesen új feldolgozása és kiadása. Az első két kötetet négy részben (tehát kétszer olyan nagy terjedelemben) tették közzé. Az új szerzők között nagynevű régészek, sumerológusok, egyiptológusok (például I. Melaart, M. E. Mallowan, R. De Vaux, Carl W. Blegen) szerepelnek. Az új kötetek a történettudományak különösen a kezdetekre vonatkozó óriási fejlődését bizonyítják, melynek során eddig nem sejtett területi, népi, művelődési és politikai összefüggések váltak világossá, mintegy igazolva a megismerésnek a múltra is kiterjedő forradalmi hatását. A legnagyobb eredmények, az újabban megfejtett szövegek mellett, a gazdag régészeti felfedezéseknek tulajdoníthatók.

Ezért aztán nagyon meglepett, amikor Cambridge-ben, de Oxfordban is egyes ókortörténetészek érezhető lelkisimánnyal beszéltek a régészetről. Először azt hittem, rosszul hallok vagy félreértem, amit mondanak, de hamar meggyőződtem, hogy nem így áll a dolog. Van ebben a magatartásban bizonyos szakmai gőg is: a történetészeknél a felkészültség óriási igénye, gyakran ismeretlen írások, nyelvek elsajátításának szüksége azt a benyomást kelti, hogy a régész mindent „fáradtság nélkül” kap meg, az ásatások ugyanis mindig konkrét, egyszerűen feldolgozásra váró anyagot nyújtanak. Ezenkívül bizonyos történetfilozófiai megmondolás is rejlik az ilyen állásfoglalásban. Úgy vélik, hogy az anyagi műveltség, bármennyire is érdekes és értékes történelmi forrás, csak közvetve kapcsolódik a történelmi folyamathoz, vagy — ahogyan az egyik professzor kifejtette — ha egy történelmi személyiség

minden emlékét, tárgyat összegyűjtjük és kiállítjuk, azokból még nem következhetünk az illetőnek a való életben játszott szerepére; ha viszont tudjuk, hogy mit cselekedett, milyen volt a jelleme, akkor a ránk maradt tárgyak és emlékek más jelentőséget nyernek, kiegészíthetik, új megvilágításba helyezhetik egész tevékenységét.

A régészek távolról sem bizonyultak ennyire egyoldalúnak. A római kori Britannia régészetének legalaposabb ismerőjével, S. Frere professzorral beszélgettem; egy pillanatilag sem vonja kétségbe a két tudományág egymásrautaltságát. A legjobb történészek is felülemelkednek az ilyen szakmai elfogultságon, és bőven merítenek a régészet eredményeiből, mint ahogyan ezt a *Cambridge Ancient History* új kötetei bizonyítják.

## Az ókori Kelet

A Közép-Kelet: Egyiptom, a Termékeny Félhold, Anatólia kutatásában a korábbi nagy nemzedék: Flinders Petrie, Leonard Wooley, Garstang még nem talált méltó utódokra. E terület tanulmányozása főként a helyi és az amerikai régészek dominánia lett. Az utóbbi évtizedek kutatásai Közép-Keleten a kezdetek: a csiszolt kőkorszak feltárására irányultak, melyeknek során kiderült, hogy a Termékeny Félholdon és Kelet-Kisáziában, az eddigi felfogással ellentétben, már neolitikum-kori városokról beszélhetünk. Különösen értékesek Max Mallowanek Dél-Mezopotámiában a korai sumér dinasztiák idején megindult sajátos városiasodásra vonatkozó ásatásai, továbbá AsszírIA történetének kezdetére, vagyis az i. e. III. évezred első felére fényt vető kutatások. Ugyanakkor az érdeklődés középpontjába került a Földközi-tenger keleti partvidékének, valamint Kréta és Ciprus szigetének tanulmányozása. A híres ras-samrai ásatások viszont az ókori szíriai városok, az ott élő népek és kultúrák alaposabb megismerését eredményezték. Fokozatosan feltárták azok a korai kapcsolatok, belső összefüggések, amelyek a közép-keleti ókori fejlődést meggyorsították, és hozzájárultak az ún. mediterrán műveltség kialakulásához.

Az ókori Kelet tanulmányozása természetesen nem szorítkozik Közép-Keletre; Irán, India, Kína továbbra is a kutatás fontos területe.

Az egyiptomi, mezopotámiai kultúrákkal csaknem egyenrangú indus civilizáció feltárása az angol régészet egyik dicsősége. Az ásatásokat 1922-ben kezdte meg Marshall, aki eredményeivel tudományos hírnevet (és lovagi rangot) szerzett, majd MacKay és Sir Mortimer Wheeler folytatta. A második világháború után a franciák és az amerikaiak is bekapcsolódtak, de az angol tradíciót Allchin professzor és felesége ma is fenntartja. A feltárás helyéről eredetileg Harappai-kultúrának nevezett indus civilizációt ma a történeti problémák, kapcsolatok és kölcsönhatások egész sorát veti fel. Kiderült ugyanis, hogy ez a civilizáció nem szorítkozik csupán az Indus völgyére, mert hasonló művelődési jelenségek az Iráni-fennsík keleti felében, sőt a Káspi-tó délkeleti partjától kezdődően számos helyen felbukkannak. Természetszerűen vetődnek hát fel az ilyen kérdések: kik az alapítói és hordozói ennek a városokkal, öntözéssel földműveléssel, aránylag fejlett kézművességgel és kereskedelemmel rendelkező magas műveltségnek? Milyen kapcsolata volt a mezopotámiai sumér és akkád kultúrákkal? — hiszen az akkád városokban talált indiai tárgyak, a sumér írásos emlékekben előforduló, nyilván Indiára célzó nevek e kapcsolatok meglétéről árulkodnak. Miért pusztult el ez a civilizáció az i. e. II. évezred közepén? Pusztulása természeti jelenségeknek (földrengés, éghajlati változások), vagy valamilyen külső, esetleg az indoeurópai árvíz betörésének tulajdonítható? Mikor érkeztek ide az indoeurópaiak első hullámai, és mit vettek át e magas kultúrából? Ugyanis ma már egészen bizonyos, hogy nem tűnt el nyomtalanul, hanem nyomon követhető irodalmi és vallási formákban, de még az agyagművészségben is tovább élt. A felmerült kérdésekre egységes választ még nem kapunk; annyi kétségtelen, hogy az indus civilizáció az ókori történelem egyik legérdekesebb és legizgatóbb fejezete.

Távol-Kelet, elsősorban Kína történetének kiváló képviselői főként Cambridgeben és Londonban dolgoznak, és évenként közlik a régészeti ásatások eredményeit. A londoni egyetem professzora, W. Watson a Thames és Hudson kiadónál az utóbbi években két könyvet is megjelentetett a kínai történelem kezdetéről. Az egyikben a korai kínai civilizációt (*Early Civilisation in China*) ismerteti, a másodikban a Han-dinasztia előtti korszakot (*China before the Han Dynasty*) tárgyalja, azaz a kezdeteket és az első négy dinasztia uralkodását. A megoldásra váró problémák a kínai történelemben is főleg a kezdetekre vonatkoznak, többek között arra, hogy milyen sorrendben követik egymást a gazdag neolitikus kultúrák, mikortól

fogva beszélhetünk bronzkorról, és mikorra tehető az első államok kialakulása, vagyis az osztálytársadalom megjelenése. Az egykori fővárosok, Ao és különösen Anyang (az i. e. II. évezred első fele) helyén végzett nagyszabású régészeti ásások azt bizonyítják, hogy a kínai hagyományban a korábbi királyokról és fejedelmekről szóló mondák nem igazolhatók ugyan, de a kínai fejlődés a kőkorszaktól napjainkig töretlen maradt. Alaplatannak bizonyultak Teilhard de Chardinnek és más nyugati kutatóknak a kínai fejlődést sok esetben külső hatásokkal magyarázó tételei, s kiderült, hogy az agyag- és bronzművesség és maga az írás nem magyarázható északról vagy nyugatról (Irán, Mezopotámia felől) érkező hatásokkal, mert azok a belső fejlődés természetes eredményeként jöttek létre, bár később, mint ahogyan feltételezték.

Nem kevésbé foglalkoztatja a kutatást az a kérdés, hogy milyen volt a korai kínai társadalom szerkezete. Ha néhány évvel ezelőtt többen úgy vélték, hogy az ázsiai termelési mód egyik klasszikus példája éppen Kína, a mai angol kutatás e korai társadalmi szerkezetet feudálisnak tekinti, és sem az ázsiai, sem a rabszolga termelési mód meglétét nem hajlandó elismerni, bár a hivatalos kínai fel fogás a „hadakozó államok” koráig (az i. e. V—III. század) rabszolgatartó társadalomról beszél.

Jelentős eredményeket ért el az angol kutatás a kínai tudománytörténet terén. Joseph Needham kilenc vasos kötete nemcsak a konkrét anyagot mutatja be, hanem példát szolgáltat a tudománytörténet módszerét illetően is. Ez a tudományág ugyanis máris kinőtt a szaktörténészek természetszerűen korlátozott hatásköréből, és történészekké váló szaktudósok területévé lett, mint ahogyan ezt Needham esete is bizonyítja.

Bővült a kutatás Délkelet-Ázsia viszonylatában is. A nyár folyamán jelent meg R. B. Smith és W. Watson szerkesztésében *Early South East Asia* (A korai Délkelet-Ázsia) címmel kiadott régészeti, történelmi és történelmi-földrajzi tanulmányok gyűjteménye, amely Hátsó-India, Indonézia és a Fülöp-szigetek őskorát dolgozza fel. Kiderült, hogy ez a terület nem tekinthető csupán a Kelet-Ázsiából vagy Indiából érkező hatások találkozóhelyének, mert az itteni fejlődés szintén eredetinek és gazdagnak mondható, ugyanis az i. e. harmadik évezredre visszamenő csiszolt kőkori és bronzkori kultúrákra épült, sőt a megalitikus építkezések maradványai is megtalálhatók.

## Az antik Görögország

A görög múlt tanulmányozásának új ösztönzést adott az 1956-ban két angol kutató által megfejtett ún. *B vonalas írás*, ami a régészek, történészek, filológusok figyelmét ismét a korai görög társadalom, a műkenéi és az azt követő korszak felé irányította. M. Finley, az antikvitás egyik legnagyobb ma élő szakértője *Early Greece: the Bronze and Archaic Ages* (A korai Görögország: a bronz- és az archaikus korszak) című munkájában a régészeti eredmények tükrében kísérletet tesz a görög civilizáció hátterének megrajzolására, és végigkísérve mintegy negyven év fejlődését, bemutatja a műkenéi palota-központú állam bukását, a görög intézmények és kultúra kialakulását, valamint az athéni és a spártai városállam — *polis* — feltűnését. Ugyanakkor megvizsgálja, hogyan nyilvánult meg először az általa „társadalmi összeütközésnek”, *sztaásizis*nek nevezett osztályharc, és hogyan alakult ki az egyén és a társadalom összeütközését szimbolizáló versenyszellem — az *agon* —, ami azután az európai civilizáció mai napig meglévő eleme és hajtóereje.

J. Chadwick a *B vonalas írás* megfejtéséről, F. H. Stubbing az óskori Görögországról (*Prehistoric Greece*) frott munkái új megvilágításba helyezik a görög történelem kezdeteit, kapcsolatait a krétai és a közép-keleti kultúrákkal.

Ismét felmerült a görög dráma eredete, a hagyományokba ágyazódó, de a fejlődéssel új tartalmat nyerő, a mindenkori jelenhez szóló társadalmi mondanivalója, valamint hatása az európai műveltségre.

A görög demokrácia megvalósulása, általában a demokratikus intézmények kialakulása úgyszólván a XVII. századtól kezdve állandó témája az angol történetkutatásnak. Ebben a vonatkozásban az intézmények részletes elemzése népszerűsítő munkákkal, politikai eszmefuttatásokkal, az antik és a modern eszmék összehasonlításával párosul.

Az i. e. V. század, azaz Periklész kora, annak gazdasági, társadalmi, politikai és művelődési vonatkozásai, továbbá a görög filozófia kezdetei és különböző szakaszai, a klasszikus művészet nagy alkotásai mindegyre visszatérő témái a történetkutatásnak. Ugyanakkor mintha megnövekedett volna az érdeklődés Makedónia

íránt is. A számtalan cikk és tanulmány mellett a múlt évben jelent meg George Cawkwell oxfordi egyetemi professzor monográfiája II. Fülöpről, Makedónia királyáról (*Philip of Macedon*); e munka mind formai, mind tartalmi szempontból új utakon halad, ti. a szerző azt igyekszik bizonyítani, hogy az apa jelentékenyebb volt fiánál, azaz Nagy Sándornál, mert szervezési, gazdasági, politikai és katonai tevékenységében és meglátásaiban úgy benne volt a Nagy Sándor-i birodalom, miként az arisztotelészi *entelecheia* szerint a makkbán már benne van a leendő tölgyfa. Ha 336-ban Fülöpöt nem gyilkolják meg, Perzsia hatalmát Kisázsia viszonylatában ő is megtöri, de a távoli Irán és India meghódítását kalandor politikának tekinti; ehelyett, az összes görög városállamok egységét megteremtve, a Földközi-tenger keleti partvidékéig tartós, Rómát megelőző és annak ellenálló birodalmat szervezett volna.

Formailag Cawkwell eltekint a számos modern munka idézésétől, mert úgy véli, hogy azok az elméletek járhatatlan tömkelegébe vezetnek, és a történelmi valóság helyreállításában nagy segítséget nem nyújtanak. Ezért az eredeti, az ókori forrásokra támaszkodik, mert — amint mondja — „a szaktörténesek nézetei mulandók”. Mintha csak a múlt század végének, századunk elejének kutatási módszere éledne újra.

A Nagy Sándor utáni, az ún. hellenisztikus korszak tanulmányozására M. Rosstoytzeffnek a második világháború alatt megjelent háromkötetes, alapvető munkája adta meg az ösztönzést. Az i. e. 336-tól i. e. 30-ig terjedő, a Nagy Sándor-i birodalom romjain kialakult hellenisztikus államokról van szó, amelyek a klasszikus görög és a Közép-Kelet társadalmainak és kultúráinak szintéziséből az Indus folyótól a Gibraltári-szorosig terjedő egységes műveltséget teremtettek meg. Irán keleti felének uralkodói és India királyai éppen úgy használták a görög nyelvet, mint a Földközi-tenger partvidékének városai. Sőt ez az a korszak, amikor az egész ókori világ — Indiát, Turkesztánt és Kinát is beleértve — kereskedelmi és kulturális kapcsolatba került. Nem csoda, ha ennek az egységesülés felé haladó ókori műveltségnek tanulmányozása számos történelmi munka megírását eredményezte.

### Az ókori Róma

Mivel a római antikvitásnak közvetlen kapcsolata volt Angliával, hiszen a brit szigetek közel négy évszázadon át Róma uralma alá tartoztak, a római történelem hagyománya lett az angol ókori kutatásnak. A „nagy nemzedék” képviselői: Richmond, Jones, Syme, Birley vagy eltűntek az élők sorából, vagy nyugalomba vonultak, de a helyükbe lépő fiatalabbak méltó utódoknak bizonyultak.

A háború utáni etruszk ásatások itt is a kezdetek, az eredet kérdését vetették fel, az angol kutatók figyelem azonban — a hagyományoknak megfelelően — a római köztársaságra, a principatus kialakulására, a császárság korára és a római birodalom bukására összpontosult. Ám e „nagy korszakok” tanulmányozásában a hangulati és gazdasági, a társadalmi és a művelődési problémákra tevődött át, ami érzékelhető változást hozott, és a megszokott út feladását jelentette, s azt a nyíltan el nem ismert, de az „idegen” számára szembeötlő hatást jelzi, amelyet a történelmi materializmus gyakorol korunk gondolkodására.

A könyvtárakban és Blackwell könyvesboltjában átböngésztem a történetfilozófus Arnold Toynbee-nak Hannibálról írt, néhány évvel ezelőtt kiadott, vastkos monográfiáját (*Hannibal's Legacy* — Hannibál öröksége). Szépen megírt, gondolatokban gazdag, érdekes munka; több mint 2000 év után a római történetírás egyoldalúságát igyekszik helyrehozni. A szerző ugyanis az *audiatur et altera pars* elvéből indul ki, abból a tényből, hogy a római, akárcsak a legtöbb népi és nemzeti történetírás, csak saját múltját és hőseit dicsóíti, és ha az ellenség erényét itt-ott elismeri, azt csak azért teszi, hogy a magát még inkább magasztalja. Toynbee a tudós tárgyilagosságával és a filozófus elmélyült elemzésével mutat rá Karthágó politikai és művelődési jelentőségére, és domborítja ki Hannibál szervező és katonai tehetségét. Ennek ellenére művének a szakkörökben elmaradt az elvárható sikere: a filozófusok rendszerint azzal intézték el, hogy Toynbee mégiscsak történész, a történészek azzal, hogy elsősorban filozófus.

Nem térhetünk itt ki az összefoglaló munkák, egyetemi tankönyvek, monográfiák pusztá felsorolására sem, mégsem hagyhatjuk említés nélkül a második világháború utáni legnagyobb nyugatnémet vállalkozást, a Joseph Vogt történésznek emléket állító *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt* (A római világ felemelkedése és hanyatlása) című kiadványt. Az eddig megjelent 19 vastkos kötet (van, amely meghaladja a 2000 oldalt) minden nagyobb könyvtár polcain megtalálható. Kitűzött célja: politikai, társadalmi, művelődési és katonai szempontból

egyaránt bemutatni a római világ felemelkedését, történetének hossz- és keresztmetszetét, anyagi és szellemi kultúráját, valamint hanyatlását. Szerzői között csaknem valamennyi ma élő, jelentős római régész és történész megtalálható. Az angol szakkörök mégis bizonyos lékicsinyléssel beszélnek róla, eklektikus munkának, a különböző, lazán összefüggő tanulmányok „egybekötésének” nevezik. Kétségtelen azonban, hogy ez a nagyszabású kiadvány az egész római világ részletekbe menő bemutatásával, az egyes tartományok történetének feldolgozásával felbecsülhetetlen szolgálatot teljesít a római ókortudomány fejlődésében. A szerzők között több hazai sőt kolozsvári történész nevét is olvashatjuk.

### Irányváltás a történetírásban

Talán éppen a római történelem tükrében mérhető le az az irányváltás, amely jellemző a nyugati és az angol kutatásra. A társadalom, a társadalmi struktúrák, ezen belül „a munkaerő”, vagyis a termelő szabadok és rabszolgák tanulmányozása meggyőzően jelzi ezt a változást. Elég fellapoznunk a Joseph Vogt szerkesztésében kiadott *Bibliographie zur Antiken Sklaverei* (1971) könyvészeti összeállítását, és meggyőződünk arról, hogy milyen nagy súlyt kapott Nyugaton is a rabszolgaság történetének tanulmányozása. Az irányváltozás a legélesebben abban mutatkozik meg, hogy a legtöbb nyugati történész, gyakran kelletlenül ugyan, elismeri a görög-római világ rabszolgatartó jellegét. E vonatkozásban különösen M. Finley cikkei és tanulmányai érdemelnek figyelmet. Így például *Slavery in Ancient Greece* (A rabszolgaság az antik Görögországban) című művében a rabszolga termelési módról mint külön társadalmi formációról nem beszél ugyan, de elismeri, hogy a fejlett görög városállamokban a termelés alapja a rabszolga munkaerő volt. Hasonló csapáson halad M. K. Hopkins *Slavery in the Roman World* (Rabszolgaság a római világban) című munkája.

Túloznánk, ha azt állítanánk, hogy ez a felfogás általánossá vált. A legtöbb tanulmány csak felületesen tárgyalja a rabszolgáknak a termelésben elfoglalt helyét, és megelégszik néhány konkrét tény említésével, anélkül hogy ezekből valamilyen általános törvényszerűséget akarna levonni.

Tagadhatatlan azonban, hogy a társadalmi kérdések, még ha nem is az általunk igényelt megvilágításban, egyik leggyakoribb témája a nyugati és az angol historiográfiának. Feltehetően ihlető hatása volt e tekintetben Ronald Syme-nak először 1939-ben megjelent, azóta kilenc kiadást vagy utánnymást elért könyve, a *The Roman Revolution* (A római forradalom). Benne azokat a társadalmi, politikai és gazdasági változásokat elemzi, amelyek az első triumvirátus és Augustus principátusa, azaz i. e. 50 és i. sz. 14 között mentek végbe. Syme bizonyos értelemben „módszertani modellt” dolgozott ki a társadalmi átalakulások és változások megragadására, arra, hogy a hangsúlyt nem a személyekre és az eseményekre, hanem a társadalmi és a politikai csoportok mozgására kell tenni. Kétségtelen, hogy a tárgyalt korszakban a hatalomban és a vagyonos osztályok helyzetében jelentős változások következtek be, de ezek nem merítik ki a forradalom fogalmát, legalábbis a történelmi materializmus szempontjából nem.

Az utóbbi évtizedekben azután számtalan hasonló tárgyú tanulmány és könyv látott napvilágot. Legjelentősebb talán P. A. Brunt nagy hírű oxfordi egyetemi tanár 1971-ben kiadott *Italian Manpower* (Az itáliai munkaerő) című, több mint 700 lapra terjedő, alapos és rendkívül értékes monográfiája. Benne az i. e. 255 és i. sz. 14 közötti időszak itáliai munkaerő-problémáját tárgyalja, ennek kapcsán részletesen elemzi a demográfiai kérdéseket, a szabad- és a rabszolgamunka viszonyát, a különböző népszámlálások adatait, a reprodukció módjait, a halandóság kérdését, a családalapítás és családkorlátozás (-tervezés?) különböző formáit, a kivándorlások, áttelepítések és háborúk következményeit és más, a modern történetírás igényeit mindenben kielégítő kérdéseit. Bizonyos értelemben hasonló témákat dolgoz fel egyik, jelenleg Amerikában tanárkodó nagynevű tanítványa, E. Badian. *Publicans and Sinners* (Publikánusok és bűnözők) című művében az adószedő társaságoknak és a magánvállalkozásnak a birodalom szolgálatában betöltött szerepét elemzi. Brunt professzor egyik, nemrégiben megjelent hosszabb tanulmányában feldolgozza a köztársaságkori „társadalmi összeütközéseket”, vagyis az osztályharc különböző formáit (*Social Conflicts in the Roman Republic*). Más tanulmányok az egyes társadalmi osztályok és csoportok (nemesek, szenátori rend, lovagok, városi arisztokrácia, provinciális arisztokrácia) történeti szerepét mutatják be. Éppen csak megemlítjük K. Hopkins *Conquerors and Slaves* (Hódítók és rabszolgák) című tanulmányát, amelyben szociológiai módszert alkalmazva kísérletet tesz a római

nódítások újszerű értékelésére, és a rabszolgaság kialakulásának gazdasági okai mellett katonai indítékait hangsúlyozza.

A felsorolt példák — úgy véljük — eléggé szemléltetik az angol, általában a nyugati történetkutatásban bekövetkezett változást. A legtöbb kutató történészre talán legjobban a „neopozitívista” jelző illenék. Hatalmas tényanyag birtokában, viszonylagos tárgyilagossággal elemzik a társadalmi, gazdasági, politikai és művelődési kérdéseket. A klaszikus ókort lezárt, de azért napjainkig ható periódusnak tekintik, amelyet a történész éppen olyan elfogulatlanul vizsgálhat, mint laboratóriumában a szaktudós a fizikai és a természeti jelenségeket. Ugyanakkor a történelmet nemcsak tudománynak, hanem az ókori hagyományt követve, irodalmi műfajnak tekintik, ezért mondanivalójukat igyekeznek érdekes, változatos formába önteni és logikus, szép, gyakran éppen eszestílusban előadni.



## KISS JENŐ

### KARÁCSONYKAKTUSZ

Karácsonykaktusz, most virágzol,  
most tél szakán, zimankós januárban?  
Mondják, hogy onnan származol te,  
hol ez idő tájt éppen izzó nyár van,  
hol őseid pár korhadó fa kérgén  
fagyöngyként most is vígan éldegélnek —  
ezért bontod ki különös virágod,  
ezért, ezért hánysz fittyet te a télnek?  
Korábbi léted hordod sejtjeidben?  
Időérzéked most is változatlan?  
Ma is az vagy te itten,  
mi ott a buja délen? Az, mi hajdan?

Karácsonykaktusz, így van bizonyára!  
Nem tudni: mi a „most” és mi a „régén”,  
a sejtjeinkben ráérzünk a nyárra,  
amely körülvevett forrón más vidéken;  
az ősi létet sejtjeink megőrzik,  
rejtett hidak átívelik a távot,  
sejtelmünk elvisz ama messzi földig,  
ahonnan jöttünk, s mely egykor hazánk volt.

Karácsonykaktusz, itt, az ablakomban,  
irígyen nézem csengettyűs virágod,  
vagy tisztelettel inkább s meghatottan,  
hisz példát adsz te azzal, hogy kitárod,  
példát azoknak, kik aranyló tájról  
kerültek messze, mostohább vidékre:  
virágot hozni akkor is, ha tél van —  
lenni — bátran s magukhoz hűen élve!

1980. január 14.